

ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ

Περιοδική έκδοση
για τη φιλοσοφική έρευνα και κριτική
Περίοδος Ε', τόμος 29 / τεύχος 1-2
Δεκέμβριος 2012

DEUCALION

*A Journal for Philosophical
Research and Critique*
Vol. 29 / Issue 1-2
December 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΓΩΝΔΙΩΤΗΣ	
Πρόλογος	5
JOHN McDOWELL	
Πώς η προσληπτική γνώση σχετίζεται με την πρακτική γνώση	8
JAMES CONANT	
Συμμετρίες και ασυμμετρίες στον πρακτικό και τον θεωρητικό λόγο	28
ΕΥΓΕΝΙΑ ΜΥΛΩΝΑΚΗ	
Πρακτική γνώση και αντίληψη	47
MARIA BENIERH	
Ενεργητική αντίληψη και φαινόμενη συνείδηση	59
ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΓΩΝΔΙΩΤΗΣ	
Σχετικά με την εξάρτηση της αντίληψης από την σωματική δράση στο έργο του Alva Noë	70
ΧΡΙΣΤΟΣ ΝΤΟΥΣΚΟΣ	
Δεξιότητα και συνήθεια στις αντιληπτικές δραστηριότητες	87
ΓΙΑΝΝΗΣ ΖΕΪΜΠΕΚΗΣ	
Η δείξη τύπων στην αντίληψη και στην πράξη	107
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΡΑΦΤΟΠΟΥΛΟΣ	
Φάκελοι γεγονότων και ρεαλισμός	120
ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ Ν. ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ	
<i>Aristides Baltas: Peeling Potatoes or Grinding Lenses: Spinoza and Young Wittgenstein Converse on Immanence and Its Logic</i> (Βιβλιοκρισία)	135

© 2012, Εκδόσεις ΕΚΚΡΕΜΕΣ
Ιουλιανού 41-43, Αθήνα 104 33
Τηλ./Fax: 210 8220006
Βιβλιοπωλείο: Στοά του Βιβλίου
Πεσμαζόγλου 5, Αθήνα 105 64
τηλ. 210 3213583
e-mail: ekkremes@ekkremes.gr
www.ekkremes.gr
ISSN 1105-8102

JAMES CONANT

Συμμετρίες και ασυμμετρίες στον πρακτικό
και τον θεωρητικό λόγο

[Τίτλος πρωτοτύπου:

Symmetries and asymmetries in practical and theoretical reason]

Μετάφραση: Βάιος Παπαθεοχάρης

Αυτή η εργασία αφορά την πιο βασική διάσταση κατά την οποία το μάθημα του βιβλίου της Anscombe, *Πρόθεση* [*Intention*], τείνει να περάσει απαρατήρητο στις σύγχρονες μελέτες στη φιλοσοφία του νου και της πράξης.¹ Για ποιους έχει γραφτεί αυτό το βιβλίο; Μια πιθανή απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι η εξής: έχει γραφτεί για εκείνους από εμάς που μελετούν το βιβλίο και αισθάνονται την έλλξη των προβλημάτων τα οποία ζωντανεύει για εμάς. Μια άλλη πιθανή απάντηση είναι η εξής: είναι γραμμένο για τους φιλοσόφους των νεώτερων χρόνων –δηλαδή, τους φιλοσόφους που στοχάζονται και εργάζονται στο έδαφος των επιπτώσεων της πρώιμης νεώτερης φιλοσοφίας– φιλόσοφοι των οποίων αυτή καθαυτή η θεώρηση της γνώσης, σύμφωνα με την Anscombe, υποφέρει από μια χαρακτηριστική μορφή παραμόρφωσης.

Νομίζω ότι και οι δύο απαντήσεις στο ερώτημα είναι σωστές και, επιπλέον ότι, από τη σκοπιά της Anscombe, οι δύο ομάδες αναγνωστών που απομονώνονται από αυτές τις δύο απαντήσεις συμπίπτουν κατά πολύ, στο βαθμό που η Anscombe θεωρεί ότι οι περισσότεροι αναγνώστες της είναι νεωτερικοί φιλόσοφοι με μια σχετικά μη κολακευτική έννοια: εμείς που διαβάζουμε το βιβλίο είμαστε, κατά το μεγαλύτερο μέρος, και δεν μπορούμε παρά να είμαστε φιλόσοφοι που ανταποκρινόμαστε, σύμφωνα με την Anscombe, στους όρους του νεωτερικού φιλοσόφου. Οποιοδήποτε ακροατήριο σύγχρονων φιλοσόφων δεν μπορεί παρά να απαρτίζεται, ως επί το πλείστον, από μέλη που βρίσκονται στο στόχαστρο αυτού του βιβλίου καθώς οι στόχοι του είναι ορισμένα κεντρικά αλλά κατά μεγάλο μέρος άορατα δόγματα της νεώτερης φιλοσοφίας –δόγματα τα οποία η Anscombe θεωρεί ότι έχουμε καταπιεί χωρίς καν να το έχουμε προσέξει. Έτσι τα δόγματα όχι μόνο τείνουν να παραμένουν αδιαμφισβήτητα· δεν διατυπώνονται καν ως τέτοια εν γένει. Οπότε θα ήταν αξιοσημείωτη υποβάθμιση να πούμε ότι τα δόγματα τα οποία η Anscombe σκοπεύει να ξεσκεπάσει

¹ Oxford: Blackwell, 1957, δεύτερη έκδοση 1963· επανεκδόθηκε από Cambridge: Mass.: Harvard University Press, 2000. Όλοι οι αριθμοί σελίδων που δίνονται στο κείμενο αναφέρονται σε αυτό το βιβλίο.

είναι κατά την άποψή της με πενιχρό τρόπο υποστηριγμένα. Το πρόβλημα εδώ είναι βαθύτερο: πρόκειται για το γεγονός ότι τείνουμε να μη βλέπουμε καν ότι υπάρχουν ουσιαστικές θέσεις εδώ προς συζήτηση –τείνουμε να μη βλέπουμε καν ότι ο νεωτερικός τρόπος να στοχάζομαστε περί της γνώσης επιδέχεται άλλης επιλογής. Ο στόχος της σε αυτή την περιοχή είναι, κατά πρώτον, να φανερώσει πώς η νεωτερική οπτική εδράζεται σε παραδοχές τις οποίες δεν μπορούμε να δούμε καν ως παραδοχές.

Αυτή η διάσταση του πώς η Anscombe κατανοεί το ακροατήριό της έρχεται στην επιφάνεια για πρώτη φορά με σαφή τρόπο όταν θέτει την ακόλουθη ρητορική ερώτηση:

Είναι δυνατόν να υπάρχει κάτι που η νεώτερη φιλοσοφία παρενόησε παντελώς; τουτέστιν, αυτό που οι αρχαίοι και οι μεσαιωνικοί φιλόσοφοι εννοούσαν με τον όρο *πρακτική γνώση*; (*Intention*, σ. 57)

Δίνει συνέχεια στη ρητορική της ερώτηση με την ακόλουθη παρατήρηση:

Είναι βέβαιο ότι στη νεώτερη φιλοσοφία έχουμε μια θεωρησιακή αντίληψη της γνώσης που δεν επιδέχεται διόρθωση. (*Πρόθεση*, σ. 57)

Προτού εξερευνήσω ποια θεωρεί η Anscombe ότι είναι η εναλλακτική σε αυτήν τη θεώρηση, θέλω να σταθώ λίγο ακόμα στο ακόλουθο ερώτημα: τι σημαίνει να πει κανείς ότι η νεώτερη φιλοσοφία έχει μια μη διορθώσιμη θεωρησιακή θεώρηση της γνώσης και ποια είναι τα σημεία που δείχνουν ότι μια τέτοια θεώρηση επενεργεί στον τρόπο που οι φιλόσοφοι των νεώτερων χρόνων στοχάζονται ή ομιλούν για τα πράγματα. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα μας βοηθήσει να δούμε ακριβώς πόσο βαθιά ριζωμένος είναι εδώ ο στόχος της και πόσο φαινομενικά αθώες μπορούν να φαίνονται οι εν λόγω παραδοχές στους νεωτερικούς φιλοσόφους.

Σύμφωνα με την Anscombe ένα σημαντικό σύνολο σημείων για το ότι μια θεωρησιακή θεώρηση της γνώσης συνεχίζει να διατηρεί την ισχύ της εντοπίζεται σε αυτά που οι νεωτερικοί φιλόσοφοι ωθούνται να λένε κάθε φορά που στρέφονται στο θέμα της πρακτικής γνώσης.

Ένα σημείο είναι το πώς εμείς οι φιλόσοφοι των νεώτερων χρόνων αντιλαμβανόμαστε τον χαρακτήρα της σύνδεσης στην οποία εισέρχεται ο όρος («πρακτικός») όταν συνδυάζεται με άλλους όρους, όπως «γνώση», «λόγος», «αναγκαιότητα», «αντίφαση», «προκείμενη», «συμπέρασμα», ή «εμπειρία» –για να αναφερθώ μόνο σε λίγους από τους σχετικούς υποψήφιους όρους. Ο θεωρησιακός χαρακτήρας της θεώρησης εμφανίζεται στη συνεισφορά την οποία θεωρούμε ότι ο προδιοριστικός όρος («πρακτικός») (όπως εμφανίζεται σε σύνθετες εκφράσεις όπως, για παράδειγμα, «πρακτική γνώση») έχει στη σημασία της

όλης έκφρασης: θεωρούμε ότι προσδιορίζει το δεύτερο όρο, τον όρο «γνώση», κατά μάλλον τον ίδιο τρόπο που οι όροι «χημικός» ή «αστρονομικός» προσδιορίζουν τον όρο «γνώση» σε σύνθετα όπως «χημική γνώση» και «αστρονομική γνώση» –δηλαδή, δεν θεωρούμε ότι ο προσδιορισμός «πρακτικός» σημειώνει μια διαφορά λογικού ή κατηγορικού τύπου σε σχέση με τη φύση του είδους της εν λόγω γνώσης, αλλά μάλλον ότι σημειώνει μόνο μια μορφή προσδιορισμού (form of specification) που εισάγεται εντός μιας ενιαίας, συνολικής, λογικά ομογενοποιημένης κατηγορίας της γνώσης.

Στη βάση αυτής της κατανόησης του πώς ο προσδιοριστικός όρος («πρακτικός») λειτουργεί σε τέτοιες σύνθετες εκφράσεις, αυτό που ο όρος σημειώνει είναι, ούτε λίγο ούτε πολύ, το ότι απομονώνει ένα αντικείμενο γνώσης –απομονώνει ένα υποψήφιο θέμα προς γνώση. Η διάκριση μεταξύ θεωρητικής και πρακτικής γνώσης, σύμφωνα με αυτό το υπόδειγμα, είναι σαν τη διάκριση ανάμεσα σε οποιαδήποτε δύο είδη γνώσης. Σε πρώτη φάση δεν πρέπει να κατανοηθεί ως μια διάκριση στη μορφή της γνώσης, αλλά μάλλον στο υλικό της. Οι δύο γνώσεις πρέπει να διακριθούν στη βάση των αντικειμένων τους.

Αυτό στην πράξη σημαίνει να υποθέσουμε ότι οι όροι «θεωρητικός» και «πρακτικός» δηλώνουν κατά πρώτον δύο διαφορετικά είδη ζητημάτων: η θεωρητική γνώση έχει θεωρητικά ζητήματα ως στόχο του θεωρησιακού στοχασμού της· η πρακτική γνώση έχει πρακτικά ζητήματα ως στόχο του θεωρησιακού στοχασμού της. Αυτή είναι η σημασία με την οποία, για την Anscombe, η νεωτερική θεώρηση του «πρακτικού» παραμένει θεωρησιακή.

Ας εξετάσουμε για λίγο πώς ένα είδος θεωρητικής γνώσης πιστεύεται γενικά ότι διαφέρει από ένα άλλο στην περίπτωση κατά την οποία η διαφορά πραγματικά είναι διαφορά μόνο ζητήματος. Υπάρχουν είδη θεωρητικής γνώσης τα οποία πηγαίνουν κατά πολύ πέρα από την παρατήρηση και απαιτούν να προβούμε σε περίτεχνες συναγωγές σχετικά με το πώς είναι τα πράγματα πέρα από την εμβέλεια της παρατήρησης. Έτσι η εξελικτική κοσμολογία είναι ένας κλάδος της θεωρητικής γνώσης στον οποίο οι επιστήμονες επιχειρούν να συγκεντρώσουν γνώση σχετικά, ανάμεσα στα άλλα, με την πρώιμη ιστορία του σύμπαντος. Επιζητούν να βρουν απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με το ποια στοιχεία εμφανίστηκαν πρώτα, ποια εξελίχθηκαν από αυτά, και με ποια σειρά εμφανίστηκαν αυτά τα στοιχεία, και πώς. Συνεπώς αυτό που διακρίνει την εξελικτική κοσμολογία από άλλους κλάδους γνώσης, μπορούμε να πούμε, είναι αυτό που συνενώνει τα καθοριστικά για τον κλάδο ερωτήματα σε ένα μοναδικό αντικείμενο έρευνας. Για να σημειώσει πρόοδο σε αυτό τον κλάδο θεωρητικής έρευνας, ένας ερευνητής πρέπει να έχει υπό τον έλεγχό του μια ποικιλία ειδών εξειδικευμένης γνώσης: εξειδικευμένη γνώση θεωρητικού τύπου (γνώση τέτοια όπως η κβαντική μηχανική και η φυσική της αλληλεπίδρασης στοιχειωδών σωματιδίων και τέτοια όπως η γενική σχετικότητα και η μεγάλη κλίμακας

δομή του σύμπαντος) αλλά εξίσου και γνώση παρατηρησιακού τύπου (αποκτημένη, για παράδειγμα, μέσω της βοήθειας τηλεσκοπίων και κυκλότρων).

Αν αισθανόμαστε την επίδραση αυτού του υποδείγματος, καλούμαστε να αντιληφθούμε την πρακτική γνώση ως συγκροτημένη από τη μελέτη οποιουδήποτε πράγματος είναι ιδιαίζόντως συναφές στη μελέτη του πεδίου του πρακτικού. Για να σημειώσει πρόοδο σε αυτόν τον κλάδο έρευνας, ένας ερευνητής πρέπει επίσης να έχει υπό τον έλεγχό του μια ποικιλία ειδών (σε αυτή την περίπτωση, αξιοσημείωτα λιγότερο εξειδικευμένων) γνώσεων: γνώση θεωρητικού τύπου που αφορά το πώς να στοχαστούμε από «πρακτικές» προκείμενες σε «πρακτικά» συμπεράσματα, όπως επίσης και γνώση παρατηρησιακού τύπου, αποκτημένη, για παράδειγμα, με τη βοήθεια ο καθένας τόσο της δικής του «πρακτικής» εμπειρίας, όσο και των άλλων.

Ο όρος «πρακτικός» στην προηγούμενη πρόταση εμφανίζεται σε ένα αριθμό συνθέτων εκφράσεων, και σε κάθε τέτοια εμφάνιση εμφανίζεται και πάλι ως προσδιοριστική έκφραση που τροποποιεί έναν περαιτέρω όρο –όπως οι όροι «προκείμενες», «συμπεράσματα», «εμπειρία». Και εδώ επίσης αυτό που κάνει μια προκείμενη ή ένα συμπέρασμα ή μια εμπειρία πρακτική, σύμφωνα με τη θεωρησιακή θεώρηση, εξακολουθεί να παραμένει ένα ζήτημα που αφορά το ότι η προκείμενη ή το συμπέρασμα ή η εμπειρία είναι κάτι που είναι «περί», ή «κατευθύνεται προς», ή το οποίο «εμπεριέχει», ένα διακριτά πρακτικό περιεχόμενο. Εδώ, και πάλι, ο προσδιορισμός που εισάγει ο όρος «πρακτικός» στον χαρακτήρα της προκείμενης ή του συμπεράσματος ή της εμπειρίας θεωρείται ότι είναι κάτι που αφορά την ύλη τους παρά στη μορφή τους.

Οι προηγούμενες παρατηρήσεις ανοίγουν το ζήτημα του πρακτικού λόγου – ένα θέμα το οποίο πάσχει, σύμφωνα με την άποψη της Anscombe, από παραμόρφωση ανάλογη εκείνης που κατατρέπει τη νεωτερική θεώρηση του θέματος της πρακτικής γνώσης. Ο φιλόσοφος των νεωτέρων χρόνων αντιλαμβάνεται τη διαφορά ανάμεσα σε θεωρητικό και πρακτικό λόγο με έναν τρόπο που είναι ανάλογος του προαναφερθέντος τρόπου να διακρίνει τα είδη της γνώσης: η διαφορά εδώ, και πάλι, καταλήγει να είναι κυρίως ένα ζήτημα διαφοράς ως προς «το τι» παρά ως προς «το πώς» της συλλογιστικής. Επαρκεί για να εξηγήσουμε τη διαφορά ανάμεσα στα δύο είδη της συλλογιστικής να ισχυριστούμε ότι διαφέρουν σε ό,τι αφορά τη φύση του αντικειμένου προς το οποίο κατευθύνονται –στη μία περίπτωση η συλλογιστική αναφέρεται στο τι οφείλουμε να πιστεύουμε, στην άλλη στο τι οφείλουμε να κάνουμε· και στις δύο περιπτώσεις η συλλογιστική επιδιώκει να φθάσει σε μια αληθή κρίση «περί» του προκείμενου ζητήματος.

Στη νεωτερική θεώρηση του λόγου, ξεκινούμε με μια φερόμενη ως γενικού τύπου έννοια συναγωγής. Έχοντας εισάγει αυτή την έννοια, ο φιλόσοφος των νεωτέρων χρόνων επιχειρεί κατόπιν να προσδιορίσει την πρακτική χρήση του λόγου αξιώνοντας ότι η πρώτη προκείμενη πρέπει να έχει ένα πρακτικό περιεχόμενο ή

ότι η συλλογιστική στο σύνολό της πρέπει να στρατολογηθεί στην υπηρεσία της πράξης, ως εκ τούτου αποδίδοντας στη συλλογιστική μία ειδική πρακτική λειτουργία. Για τον νεωτερικό φιλόσοφο είναι η συνολική γενικού τύπου έννοια η οποία εξυπηρετεί τον ορισμό του τι σημαίνει για τη σκέψη να βρίσκεται σε συναγωγικές σχέσεις: και η μορφή της συναγωγής δεν θεωρείται ότι υφίσταται η ίδια οποιαδήποτε άλλη μορφή θεμελιώδους αλλοίωσης καθώς επιπρόσθετο υλικό εισάγεται. Από αυτό το σημείο θεώρησης, όσον αφορά τη λογική, δεν υπάρχει καμιά διαφορά ανάμεσα σε θεωρητική και πρακτική συλλογιστική. Το πλέγμα της συναγωγικής ενότητας θεωρείται ότι είναι το ίδιο και στις δύο περιπτώσεις. Διαφορές ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις αρχίζουν να αναδύονται, σύμφωνα με τη νεωτερική θεώρηση, μόνο από τη στιγμή που αρχίζουμε την κάθοδο πιο κάτω από αυτό που αφορά τη λογική, στο επιμέρους περιεχόμενο των προκείμενων, ή αρχίζουμε να λαμβάνουμε υπ' όψιν τον επιμέρους σκοπό για τον οποίο το υποκείμενο εμπλέκεται στο εν λόγω τμήμα της συλλογιστικής.

Η Anscombe έχει ως σκοπό της να δείξει ότι οι φιλοσοφικές απορίες σχετικά με το πώς η γνώση που ένας δρων έχει της εμπρόθετης πράξης του μπορεί να παράγει την πραγματικότητα του αντικειμένου της (και άρα να είναι γνήσια «πρακτική») προκύπτουν από μια παράλληλη αποτυχία να αναγνωριστεί πόσο διαφορετικές είναι η πρακτική και η θεωρητική γνώση. Όταν η Anscombe αναπτύσσει διεξοδικά τις παραδοχές που θεωρεί ότι κείνται στον πυρήνα μιας μη διορθώσιμης θεωρησιακής θεώρησης της γνώσης, απομονώνει την παρακάτω παραδοχή σχετικά με το τι πρέπει κάτι να μοιάζει για να λογιστεί ως μια περίπτωση γνώσης:

Η γνώση πρέπει να είναι κάτι που κρίνεται ως τέτοια στη βάση του ότι είναι σε συμφωνία με τα γεγονότα. Τα γεγονότα, η πραγματικότητα, είναι πρότερα, και υπαγορεύουν αυτό που πρέπει να πούμε, αν αυτό πρόκειται να συνιστά γνώση. (*Intention*, σ. 57)

Εδώ επίσης υπάρχει μια τάση να εκκινούμε από μια γενικού τύπου έννοια της μορφής της γνώσης και κατόπιν να επιζητούμε να φθάσουμε στο πρακτικό είδος του γένους με το να εισάγουμε επιπρόσθετο υλικό. Σε αυτή την περίπτωση η γενικού τύπου έννοια συνίσταται στην ιδέα ότι η γνώση ορίζεται με όρους μιας μη τυχαίας συμφωνίας ανάμεσα στη σκέψη και την πραγματικότητα, τον νου και τον κόσμο. Η λογική «σχέση συμφωνίας» (*relation of accord*) που ορίζει τι σημαίνει για ένα ενέργημα του νου να έχει περιεχόμενο (και άρα να είναι υποψήφιο για να συνιστά γνώση) είναι η ίδια είτε αναφερόμαστε σε θεωρητικές είτε σε πρακτικές κρίσεις. Και στις δύο περιπτώσεις το περιεχόμενο θα δοθεί με ένα προτασιακό περιεχόμενο (*proposition*) που ορίζει ένα εύρος καταστάσεων πραγμάτων με τις οποίες η κρίση είτε επιτυγχάνει είτε αποτυγχάνει να συμφωνήσει. Εδώ, επίσης, η Anscombe έχει ως σκοπό της να δείξει ότι η

νεωτερική προσέγγιση αποτυγχάνει διότι οι υποτιθέμενες μεταγενέστερες έννοιες που εισάγονται για να διακρίνουν την περίπτωση του πρακτικού από την περίπτωση του θεωρητικού δεν είναι κατανοήσιμες ανεξάρτητα από μια γνήσια πρακτική έννοια της γνώσης.

Μπορούμε τώρα να συνοψίσουμε το βασικό συμπέρασμα μέχρι εδώ ως εξής: το να έχουμε μια θεωρησιακή θεώρηση της πρακτικής γνώσης ή του πρακτικού λόγου σημαίνει να υποθέσουμε, ακολουθώντας τις κατευθύνσεις που μόλις σκιαγραφήθηκαν, ότι το είδος της γνώσης ή του λόγου που επιζητούμε να διασαφηνίσουμε στην πρακτική φιλοσοφία διαφέρει από άλλα είδη γνώσης ή λόγου πρωτίστως μέσω των διακριτών ιδιαιτεροτήτων του δικού της, αποκλειστικής κυριότητας, αντικειμένου: η πρακτική γνώση και ο πρακτικός λόγος αφορούν το τι οφείλει να κάνει κάποιος, αντί το τι αληθεύει. Παρόλα αυτά, αυτό που την καθιστά γνώση ή λόγο του ενός είδους παρά του άλλου είναι ακριβώς ότι είναι «περί» του ενός θέματος αντί για το άλλο. Έτσι, σύμφωνα με αυτή την εικόνα, ο τρόπος που φθάνουμε σε γνώση σχετικά με πρακτικά ζητήματα είναι *au fond* [Σ.τ.Μ.: = κατά βάση. Γαλλικά στο πρωτότυπο] ο ίδιος με τον τρόπο που φθάνουμε στη γνώση οποιαδήποτε άλλου πράγματος. Ο νους μας αποκτά μια πρακτική κλίση όταν αναλαμβάνει κάτι πρακτικό ως θέμα αναστοχασμού. Αυτό δεν απαιτεί τίποτα παραπάνω από το να ξεκινήσουμε να κατευθύνουμε τον νου μας σε ένα διαφορετικό πεδίο «περί» του οποίου επιδιώκουμε να σχηματίσουμε αληθείς κρίσεις (το πεδίο του πρακτικού), αντί να τον κατευθυνθούμε σε κάποιο άλλο υποψήφιο πεδίο στο οποίο θα μπορούσαμε να έχουμε ερευνήσει εναλλακτικά (π.χ., το πεδίο της αστρονομίας). Σε αμφοτέρωτα πεδία, η έρευνα καταλήγει να είναι δομικά ισοδύναμη: είναι το έργο του σχηματισμού αληθών πεποιθήσεων σχετικά με το πώς είναι τα πράγματα όσον αφορά τα ζητήματα υπό έρευνα μέσω του ενδεδειγμένου επιτυχούς συνδυασμού των ικανοτήτων μας για παρατήρηση και συλλογισμό.

Συνεπώς, σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, η διάκριση ανάμεσα σε θεωρητικό και πρακτικό δεν σημειώνει κατά κανένα τρόπο μια βαθιά κατηγοριακή διάκριση ανάμεσα σε δύο από λογικής απόψεως διακριτά είδη γνώσης και λόγου. Επομένως, θα μπορούσαμε να πούμε ότι, από τη σκοπιά της οπτικής της Anscombe, η διάκριση που πραγματικά διακυβεύεται στη νεωτερική θεώρηση είναι τέτοια που, χρησιμοποιώντας την ορολογία της, θα χαρακτηριζόταν λιγότερο παραπλανητικά ως μια διάκριση που χαράσσεται εντελώς εντός της σφαίρας του θεωρητικού - υπάρχει θεωρητική γνώση «περί» του τι αληθεύει και υπάρχει θεωρητική γνώση «περί» του τι να κάνουμε. Ο χαρακτήρας της σχέσης «περί» ο οποίος ισχύει ανάμεσα σε αυτόν που γνωρίζει και σε αυτό που γνωρίζεται είναι ο ίδιος και στις δύο περιπτώσεις: συνεπώς όσον αφορά τη μορφή υπάρχει μόνο ένα είδος γνώσης εδώ - όλη η γνώση θεωρείται ότι έχει τη μορφή της θεωρητικής γνώσης.

Πράγματι, εφόσον ο χαρακτήρας της σχέσης «περί» (aboutness) θεωρείται ότι είναι ο ίδιος και στις δύο περιπτώσεις, αν κάθε πιθανή διαφορά ως προς τη μορφή τους απαλειφθεί με αυτόν τον τρόπο, τότε εμείς οι νεωτερικοί φιλόσοφοι δεν έχουμε άλλα μέσα για να διακρίνουμε τις δύο γνώσεις παρά μόνο καταφεύγοντας στις διαφορές στους αντίστοιχους χαρακτήρες του τι είναι αυτό που γνωρίζουμε.

Ένα κρίσιμο χαρακτηριστικό της στρατηγικής της Anscombe είναι επομένως να αντισταθεί στην ιδέα ότι, ακόμη και στην κανονική περίπτωση όταν όλα βαίνουν καλώς με τη χρήση κάθε μιας από αυτές τις ικανότητες για γνώση, η διαφορά ανάμεσά τους μπορεί να ερμηνευτεί με όρους μιας διαφοράς στα αντικείμενα που γνωρίζουμε. Ο σκοπός της είναι να βρει ένα τρόπο να δικαιώσει πλήρως τη διαφορά ανάμεσα σε αυτούς τους δύο τρόπους γνώσης ενώ ταυτόχρονα να μας απελευθερώσει από τον πειρασμό να πιστεύουμε ότι υπάρχουν εδώ δύο αντικείμενα γνώσης. Οπότε ένα από τα ερωτήματα που καθοδηγούν τις έρευνές της είναι το ακόλουθο:

Πώς μπορεί να μιλήσει κανείς [εδώ] για δύο διαφορετικές γνώσεις ακριβώς του ίδιου πράγματος; (σ. 51)

Η νεωτερική θεωρησιακή θεώρηση της γνώσης ενέχει, όπως είδαμε, μια γενικού τύπου θεώρηση του τι είναι οι ισχυρισμοί γνώσης και άρα του τι σημαίνει για τέτοιους ισχυρισμούς να αστοχήσουν – μια γενικού τύπου έννοια σχετικά με το τι σημαίνει για τέτοιους ισχυρισμούς να είναι ελλιπείς ως γνώση: ο ισχυρισμός αστοχεί όταν δεν συμφωνεί με τα γεγονότα. Για να είναι ψευδής ο ισχυρισμός, τα συναφή τμήματα της πραγματικότητας πρέπει να είναι όπως είναι, πριν και ανεξάρτητα από τον ισχυρισμό, και το πώς είναι πρέπει να είναι στην πραγματικότητα διαφορετικό από το πώς φέρονται να είναι σύμφωνα με τον ισχυρισμό.

Η Anscombe εισάγει το παράδειγμα με τα δύο είδη καταλόγου – ένας κατάλογος με ψώνια και ο κατάλογος του ντεντέκτιβ – με σκοπό να αποσαφηνίσει τη δυνατότητα ενός άλλου είδους ελαττώματος – έναν άλλο τρόπο με τον οποίο η γνώση μπορεί να πάει στραβά – μια περίπτωση κατά την οποία το να πάει κάτι στραβά διαφέρει στη μορφή καθαυτή από τη θεωρητική γνώση – μια περίπτωση στην οποία η εν λόγω μορφή, από τη στιγμή που κατανοηθεί με τον σωστό τρόπο, είναι τέτοιου είδους που δεν μπορεί πια να εξηγηρηθεί εντός μιας γενικού τύπου θεωρησιακής έννοιας της γνώσης με την οποία εργάζεται ο νεωτερικός φιλόσοφος:

Ας σκεφτούμε έναν άνθρωπο που τριγυρνά στην πόλη κρατώντας στο χέρι του ένα κατάλογο με ψώνια. Είναι σαφές εδώ ότι η σχέση αυτού του καταλόγου με τα πράγματα που αγοράζει πραγματικά είναι μία και η αυτή είτε ο κατάλογος ανήκει στον ίδιο είτε του τον έδωσε η γυναίκα του και ότι υπάρχει μια διαφορετική σχέση όταν ο κατάλογος είναι φτιαγμένος από ένα ντεντέκτιβ που τον ακολουθεί από

πίσω. Αν ο ίδιος ο άνθρωπος έφτιαξε τον κατάλογο, αυτό είναι μια έκφραση πρόθεσης: αν η γυναίκα του τού τον έδωσε, τότε ενέχει ρόλο διαταγής. Ποια λοιπόν είναι η ταυτόσημη σχέση του καταλόγου προς αυτό που συμβαίνει, στην περίπτωση της διαταγής και της πρόθεσης, την οποία δεν μοιράζεται με τον κατάλογο καταγραφής; Είναι ακριβώς αυτή: αν ο κατάλογος και τα πράγματα που πράγματι αγοράζει ο άνθρωπος δεν βρίσκονται σε συμφωνία, και αν αυτό και μόνο αυτό συνιστά ένα σφάλμα, τότε το σφάλμα δεν έγκειται στον κατάλογο αλλά στην επιτέλεση του ανθρώπου (αν η γυναίκα του τού έλεγε: 'Κοίτα, λείει βούτυρο και εσύ αγόρασε μαργαρίνη', θα ήταν δύσκολο να απαντήσει: 'Τι σφάλμα! πρέπει να επανορθώσουμε' και να αλλάξει τη λέξη στον κατάλογο σε 'μαργαρίνη') ενώ αν ο κατάλογος-καταγραφή του ντεντέκτιβ και το τι αγόρασε πράγματι ο άνθρωπος δεν βρίσκονται σε συμφωνία, τότε το σφάλμα βρίσκεται στην καταγραφή. (σ. 56)

Εδώ η Anscombe μας προτείνει τη δυνατότητα δύο ειδών σφάλματος: ένα σφάλμα στη καταγραφή του ντεντέκτιβ και ένα σφάλμα στην επιτέλεση του αγοραστή. Το είδος του σφάλματος του ντεντέκτιβ είναι το είδος που ταιριάζει στη θεωρησιακή θεώρηση του σαν τι οφείλει να μοιάζει η γνώση είναι ένα παράδειγμα του είδους της περίπτωσης που αυτή η θεώρηση είναι σε θέση να αναπαραστήσει σωστά. Η Anscombe είναι της γνώμης ότι το άλλο είδος σφάλματος είναι ενός είδους στο οποίο αυτή η θεώρηση απλώς αποτυγχάνει να ρίξει φως.

Για να κάνουμε εμφανές αυτό το σημείο, ενδεχομένως θα βοηθούσε να αλλάξουμε ελαφρώς το παράδειγμα. Φανταστείτε ότι ο σύζυγος καταφθάνει στο σπίτι και πριν καταμετρήσει τα ψώνια του, τοποθετεί χωρίς καθυστέρηση ό,τι αγόρασε σε ένα, ως εκείνη τη στιγμή, άδειο ψυγείο. Κατόπιν βγάζει τον κατάλογο και επιθεωρεί τα περιεχόμενα του ψυγείου για να σιγουρευτεί ότι έκανε αυτό που είχε την πρόθεση να κάνει. Την ίδια στιγμή, κοιτώντας μέσα από την κλειδαρότρυπα της ντουλάπας όπου κρύβεται ακριβώς πίσω από τον σύζυγο, ο ντεντέκτιβ βγάζει διακριτικά τον πανομοιότυπο κατάλόγο του και επιθεωρεί τα περιεχόμενα του ψυγείου. Αν τώρα ο σύζυγος ανακαλύψει μια απόκλιση ανάμεσα στον κατάλογο και τα περιεχόμενα του ψυγείου, θα εντοπίσει το πρόβλημα στον κόσμο – ή ακριβέστερα σε μια όψη του κόσμου την οποία ο ίδιος επέφερε με αυτό που έκανε. Για να επανορθώσει, ο σύζυγος πρέπει να επιστρέψει στο κατάστημα και να ανταλλάξει το λάθος προϊόν με το σωστό. Αν ο ντεντέκτιβ ανακαλύψει την ίδια απόκλιση ανάμεσα στον κατάλογο και το ψυγείο, θα εντοπίσει το πρόβλημα όχι στον κόσμο, αλλά στον κατάλογο και θα διαγράψει το λανθασμένο λήμμα και θα το αντικαταστήσει με τη σωστή περιγραφή του σχετικού προϊόντος που βρίσκεται στο ψυγείο. Στη μία περίπτωση, το πρόβλημα ξεπερνιέται μέσω της σωστής πράξης, στην άλλη μέσω της σωστής περιγραφής – στη μια περίπτωση, με μια αναθεώρηση της πράξης: στην άλλη, με μια αναθεώρηση της πεποίθησης.

Μέρος της σημασίας αυτού του παραδείγματος έγκειται στο να μας βοηθήσει να αρχίσουμε να εκτιμούμε πώς η πρακτική γνώση διαφέρει από τη θεωρητική ως προς τη μορφή της. Η μορφή της δεν είναι τέτοια που να απορρέει από αυτό που γνωρίζουμε –όπως, για παράδειγμα, συμβαίνει με την παρατηρησιακή γνώση του ντεντέκτιβ για το τι βρίσκεται μέσα στο ψυγείο. Αυτό που διακρίνει την πρόθεση του συζύγου να αγοράσει συγκεκριμένα προϊόντα ως μια μορφή πρακτικής γνώσης και που αποκλείει τη γνώση του ντεντέκτιβ σχετικά με αυτά που αγοράσθηκαν από τον σύζυγο ως κάτι που ανήκει στο ίδιο είδος γνώσης δεν είναι μια απλή διαφορά ως προς το τι έκαστος γνωρίζει, αλλά μάλλον μια διαφορά ως προς τη σχέση ανάμεσα σε αυτόν που γνωρίζει και αυτό το οποίο γνωρίζει –μια διαφορά ως προς το πώς είναι κάτι γνωστό. Στη θεωρητική περίπτωση, η γνώση απορρέει από το πώς τα πράγματα είναι σ' ό,τι αφορά το αντικείμενο. Στην πρακτική περίπτωση, αυτή η σχέση έχει αντιστραφεί.

Εξετάστε τη δήλωση «Διασχίζω την πλατεία Συντάγματος». Εκφράζουν αυτές οι λέξεις ένα κομμάτι θεωρητικής γνώσης ή ένα κομμάτι πρακτικής γνώσης; Ενδεχομένως να πείτε: λοιπόν, πρόκειται για κάτι που έγινε, άρα πρόκειται για κάτι πρακτικό. Αλλά αυτή η επίκληση της έννοιας του «πρακτικού» δεν πάει αρκετά βαθιά ώστε να συνιστά μια απάντηση στο ερώτημά μου. Το ερώτημά μου είχε να κάνει με το αν αυτό που έγινε ήταν κάτι που θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το έκανα με τη σχετική έννοια. Είχε να κάνει με το ερώτημα αν οι λέξεις «Διασχίζω την πλατεία Συντάγματος» εκφερόμενες από εμένα ήταν γνήσια μια έκφραση μιας πρόθεσης-στην-πράξη (intention-in-action). Αυτό είναι ζήτημα της μορφής της σχέσης ανάμεσα σε αυτόν που γνωρίζει και αυτό που γνωρίζει –ανάμεσα στον δρώντα και το πράγμα που βρίσκεται στη διαδικασία επίτευξής του. Αν, κατά τη διάρκεια μια ογκώδους διαδήλωσης ενάντια στην κυβέρνηση, επιχειρώ να διασχίσω την πλατεία περπατώντας με την πρόθεση να φθάσω στην άλλη πλευρά, και καθώς το κάνω αυτό, εκφέρω αυτά τα λόγια στο κινητό μου τηλέφωνο με σκοπό να ενημερώσω τον Αριστέδη για τις κινήσεις μου, τότε αυτά τα λόγια εκφράζουν ένα κομμάτι πρακτικής γνώσης. Αυτό που αυτά τα λόγια εκφράζουν σε αυτή την περίπτωση είναι η πρακτική μου γνώση για το τι κάνω. Αντιπαραβάλετε αυτό με την επόμενη περίπτωση: ένα δακρυγόνο εκρήγνυται σε κοντινό μου σημείο και, καθώς το πλήθος ξαφνικά οπισθοχωρεί στην άλλη πλευρά της πλατείας, μεταφέρομαι σηκωτός από την υποχωρούσα μάζα των ανθρώπων και χωρίς τη θέλησή μου παρασύρομαι από το ρεύμα του πλήθους σ' όλη την απόσταση μέχρι την άλλη πλευρά της πλατείας Συντάγματος. Τώρα, φανταστείτε ότι, καθώς παρασύρομαι με αυτόν τον τρόπο, εκφέρω τις ίδιες αυτές λέξεις στο τηλέφωνο – τώρα αυτές οι λέξεις εκφράζουν ένα κομμάτι θεωρητικής γνώσης. Εκφέροντας αυτή τη στιγμή τις λέξεις «Διασχίζω την πλατεία Συντάγματος», αναφέρω κάτι που καθορίζω ότι συμβαίνει κοιτώντας γύρω μου και βλέποντας τι συμβαί-

νει. Αυτό που εκφράζουν σε αυτή την περίπτωση αυτά τα λόγια είναι κάτι που παθαίνω παρά κάτι που κάνω. Στην πρώτη περίπτωση που λέω «Διασχίζω την πλατεία» εκφράζω γνώση που δεν απορρέει από αυτό που είναι γνωστό· στη δεύτερη περίπτωση, κατά την οποία με παρασέρνει το πλήθος, η γνώση μου απορρέει κατά αυτό τον τρόπο. Αυτό εννοούσα όταν είπα προηγουμένως ότι στην πρακτική περίπτωση η εξάρτηση ανάμεσα στη γνώση και αυτό που είναι γνωστό πηγαίνει προς την αντίθετη κατεύθυνση από ό,τι στη θεωρητική περίπτωση. Και αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο τα δύο είδη γνώσης διαφέρουν ως προς τη μορφή. Η σημασία του παραδείγματος της Anscombe με τους δύο καταλόγους ήταν να κάνει εμφανή τη διαφορά ανάμεσα στα δύο είδη γνώσης με το να κάνει εμφανή τη διαφορά του σε τι συνίσταται το λάθος στα δύο είδη περιπτώσεων: αν τα πράγματα πάνε στραβά κατά την άσκηση της ικανότητάς μου για θεωρητική γνώση –έτσι που δεν γνωρίζω στην πραγματικότητα αυτό που νομίζω ότι γνωρίζω– το λάθος βρίσκεται στην κρίση μου για το πώς είναι τα πράγματα στον κόσμο· ενώ αν τα πράγματα πάνε στραβά κατά την άσκηση της ικανότητάς μου για πρακτική γνώση –έτσι που να μην έχω γνώση με τον τρόπο που νομίζω ότι έχω (διότι δεν κάνω στην πραγματικότητα αυτό που νομίζω ότι κάνω)– το λάθος δεν βρίσκεται τώρα μόνο στη σκέψη μου (περί) του τι κάνω αλλά μάλλον στον χαρακτήρα του ίδιου του πράττειν.

Η θέση που κατέχει οποιοδήποτε κομμάτι πρακτικής γνώσης ως γνώση ποτέ δεν εδραιώνεται πάνω σε κάτι εντελώς εξωτερικό και ανεξάρτητο από αυτή τη γνώση. Δεν βασίζεται στην εξωτερική και ανεξάρτητη ύπαρξη ενός γεγονότος που είναι γνωστό, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της θεωρητικής γνώσης.

Λίγο μετά την πραγμάτευσή της για τους δύο καταλόγους, η Anscombe ασχολείται με το θέμα της πρακτικής συλλογιστικής. Στην αρχή της πραγμάτευσης αυτού του θέματος, η Anscombe λέει το εξής:

Η «πρακτική συλλογιστική», ή ο «πρακτικός συλλογισμός» (syllogism), που είναι το ίδιο πράγμα, ήταν μια από τις καλύτερες ανακαλύψεις του Αριστοτέλη. Όμως ο αληθινός της χαρακτήρας έχει συσκοτιστεί. Είναι σύνηθες να υποτίθεται ότι πρόκειται για συνήθη συλλογιστική που οδηγεί σε τέτοια συμπεράσματα όπως: «Πρέπει να κάνω αυτό και εκείνο». Με τον όρο «συνήθη συλλογιστική» εννοώ τη μόνη συλλογιστική που συνήθως εξετάζεται στη φιλοσοφία: συλλογιστική στην κατεύθυνση της αλήθειας ενός προτασιακού περιεχομένου, το οποίο υποτίθεται ότι αποδεικνύεται πως είναι αληθές στη βάση των προκείμενων. (57-8)

Η Anscombe εδώ δηλώνει ότι δεν εκτιμούμε την ανακάλυψη του Αριστοτέλη αν θεωρήσουμε ότι η πρακτική συλλογιστική είναι συλλογιστική στην κατεύθυνση της αλήθειας ενός προτασιακού περιεχομένου. Αυτό ακριβώς όμως θεωρούν ότι είναι η πρακτική συλλογιστική οι νεωτερικοί φιλόσοφοι. Θεωρούν

ότι είναι συλλογιστική προς την αλήθεια ενός προτασιακού περιεχομένου με το γενικό νόημα ότι κάποιος οφείλει να πράξει με αυτό και εκείνο τον τρόπο –ή ότι το να πράξει κατά αυτό και εκείνο τον τρόπο είναι από κάθε άποψη επιθυμητό. Επομένως, θεωρούν πως ένα τμήμα πρακτικής συλλογιστικής είναι το είδος του πράγματος που καταλήγει σε μια θεωρητική κρίση –κάτι του οποίου η μορφή είναι πρόσφορη για να εκφραστεί μέσα σε ένα προτασιακό περιεχόμενο. Από αυτή την άποψη, ο πρακτικός λόγος και ο θεωρητικός λόγος σκοπεύουν και οι δύο στο να διασφαλίσουν αληθείς κρίσεις. Διαφέρουν μόνο όσον αφορά το αντικείμενο της κρίσης. Ομολογουμένως, υπάρχει επίσης αυτή η επιπλέον ελάχιστη διαφορά την οποία πρέπει να παραδεχτεί ακόμα και ο νεωτερικός φιλόσοφος: στην περίπτωση του πρακτικού λόγου, ακόμα και όταν ολοκληρώσουμε τη συλλογιστική, μας μένει ακόμα μια μικρή εκκρεμότητα. Αφότου φθάσουμε στη συμπερασματική μας κρίση σχετικά με το τι οφείλουμε να κάνουμε, πιθανόν οφείλουμε επίσης πράγματι να συνεχίσουμε και να πράξουμε σύμφωνα με τον τρόπο με τον οποίο συμπεράναμε ότι πρέπει να πράξουμε. Μόλις τελειώσουμε με τον επονομαζόμενο πρακτικό μας στοχασμό, αυτός πρέπει να συνεχιστεί με κάποιο κατάλληλα συναφές πρακτικό πράττειν. Αλλά αυτό το τελευταίο βήμα, η πράξη καθαυτή, σύμφωνα με τη θεωρησιακή θεώρηση, είναι εξωτερική στη διαδικασία της «πρακτικής συλλογιστικής» ως τέτοιας. Η συλλογιστική φτάνει στο τέρμα της όταν φτάνει στην αλήθεια μιας κρίσης σχετικά με το τι οφείλουμε να κάνουμε. Αυτό που κάνει αυτή τη θεώρηση της γνώσης ανεπανόρθωτα θεωρησιακή, σύμφωνα με την ανάλυση της Anscombe, είναι ακριβώς η δέσμευση αυτής της θεώρησης στην ιδέα ότι κάποιος φτάνει στο συμπέρασμα ενός τμήματος πρακτικής συλλογιστικής κρίνοντας ότι κάτι είναι αληθές, με τις προκειμένες να συνιστούν ένα επιχείρημα ότι η συμπερασιμένη κρίση είναι αληθής.

Τώρα, ομολογουμένως, στο βαθμό που το συμπερασιμένο προτασιακό περιεχόμενο ενός τέτοιου επιχειρήματος είναι ένα συμπέρασμα σχετικά με το τι οφείλει να κάνει κάποιος, είναι αναντίρρητο υπό μία έννοια ότι το συμπέρασμα μπορεί να θεωρηθεί «πρακτικής» φύσης. Αλλά και πάλι μόνο υπό μία έννοια «πρακτικού» που δεν πηγαίνει ιδιαίτερα βαθιά ώστε να προκριθεί ως γνήσια πρακτικό από την οπτική της Anscombe. Διότι η συλλογιστική μέσω της οποίας θα φτάσει κάποιος σε αυτό το συμπέρασμα είναι συλλογιστική η οποία, υπό τα φώτα της Anscombe, είναι απλώς και μόνον θεωρητική ως προς τη μορφή. Τα στοιχεία που εμπλέκονται σε αυτό το συγκεκριμένο πλέγμα ενότητας είναι όλα του ιδίου είδους –είναι όλες θεωρητικές κρίσεις εκφρασμένες σε προτασιακά περιεχόμενα. Συλλογιστική αυτής της μορφής είναι συλλογιστική που επιζητά να κινηθεί από έγκυρες προκειμένες εκφρασμένες σε κρίσεις σε ένα έγκυρο συμπέρασμα της ίδιας μορφής. Τα στοιχεία του πλέγματος ενότητας είναι συνεπώς όλα εξίσου του τύπου της κρίσης ως προς τη μορφή, ακριβώς επειδή πρόκειται για μια τέτοιου είδους συλλογιστική που στοχεύει να πείσει

κάποιον για την αλήθεια ενός προτασιακού περιεχομένου που αφορά το πώς είναι τα πράγματα αναφορικά με ένα ορισμένο αντικείμενο – όσο δήθεν «πρακτικό» κι αν πιστεύεται ότι είναι το αντικείμενο. Και τέτοια συλλογιστική, υπό την ανάλυση της Anscombe, δεν είναι καν πρακτική συλλογιστική. Αυτό που κάνει ένα τμήμα συλλογιστικής πρακτικό, σύμφωνα με τις προδιαγραφές της, απαιτεί επίσης από αυτό να μη έχει αυτή τη μορφή. Μια όψη της μορφής που αντιστοιχεί στο διαφορετικό πρακτικό πλέγμα ενότητας είναι ότι το καταληκτικό της στοιχείο είναι μια πράξη –όχι κάτι που κρίνεται αληθές, αλλά κάτι που πράττεται–, όχι μόνο κάτι που εξετάζεται στην σκέψη («περί») του τι είναι ή οφείλει να είναι αληθές στον κόσμο, αλλά κάτι που αποκτά πραγματικότητα στον κόσμο –όπου αυτό που κατά αυτόν τον τρόπο εμφανίζεται στην πραγματικότητα είναι η έκφραση μιας πρακτικής κατανόησης αυτού που πρέπει να γίνει.

Οι παρατηρήσεις της Anscombe σχετικά με τη φύση του συμπεράσματος του πρακτικού συλλογισμού σημειώνουν την αφετηρία ενός επιχειρήματος προς τη γενική κατεύθυνση ότι η νεωτερική θεώρηση του πρακτικού λόγου αναγκαστικά αποτυγχάνει, διότι οι έννοιες του «πρακτικού περιεχομένου» ή της «πρακτικής λειτουργίας», τις οποίες επιδιώκει να χρησιμοποιήσει με σκοπό να διακρίνει τον πρακτικό από τον θεωρητικό λόγο, είναι έννοιες οι οποίες δεν είναι κατανοήσιμες ανεξάρτητα από μια γνήσια πρακτική έννοια της συλλογιστικής. Όταν εξεταστεί από πιο κοντά, η φερόμενη ως γενικού τύπου έννοια της συναγωγής που χρησιμοποιεί ο νεωτερικός φιλόσοφος αποδεικνύεται ότι έχει λαθραίως ως υπόδειγμά της την περίπτωση του θεωρητικού λόγου. Το πρώτο βήμα για να ξανατιάσουμε το νήμα μιας στέρεας θεώρησης της πρακτικής συλλογιστικής, σύμφωνα με την Anscombe, είναι να φτάσουμε σε μια εκτίμηση του γεγονότος πώς ο πρακτικός συλλογισμός, ως διακριτή μορφή συλλογιστικής, είναι μία συλλογιστική που ορίζεται τυπικά από το ότι καταλήγει σε πράξη.

Η Anscombe μάς προσφέρει το ακόλουθο παράδειγμα ενός πρακτικού συλλογισμού, τον οποίο θεωρεί ότι αντιστοιχεί στο είδος του πράγματος που ο Αριστοτέλης ευχαρίστως θα κατέτασσε σε αυτή την κατηγορία:

Η βιταμίνη X είναι καλή για όλους τους άνδρες πάνω από τα εξήντα.
Τα εντόσθια των χοίρων περιέχουν μεγάλη ποσότητα της βιταμίνης X.
Είμαι ένας άνδρας πάνω από τα εξήντα.
Ορίστε μερικά εντόσθια χοίρου.

Κατόπιν σχολιάζει:

Ο Αριστοτέλης πολύ σπάνια δηλώνει το συμπέρασμα ενός πρακτικού συλλογισμού, και μερικές φορές αναφέρεται σε αυτό ως μια πράξη επομένως μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο άνδρας που σκεφτόταν στη βάση των παραπάνω τρώει κάτι από το πιάτο που βλέπει. Δεν υπάρχει βέβαια καμιά αντίρρηση στο να εφεύρουμε μια μορφή λέξεων με τις οποίες συνοδεύει την πράξη του, την οποία θα μπορού-

σαμε να ονομάσουμε το συμπέρασμα σε λεξικοποιημένη μορφή. Μπορούμε να το αποδώσουμε ως εξής:

(α) Άρα, θα φάω μερικά

ή (β) Άρα, είναι καλύτερο να φάω μερικά

ή (γ) Άρα, θα ήταν ένα καλό πράγμα για μένα να φάω μερικά. (60-1)

Αυτό μπορεί να δώσει την εντύπωση ότι η Anscombe νομίζει ότι το συμπέρασμα ενός πρακτικού συλλογισμού μπορεί να πάρει τη μορφή μιας κρίσης - παραδείγματος χάριν, μιας κρίσης ότι θα ήταν καλό να φάω μερικά από αυτά. Αυτό όμως θα σήμαινε ότι παρανοούμε τη θέση αυτού που αποκαλεί λεξικοποιημένη μορφή του συμπεράσματος στη συνολική κίνηση του πρακτικού στοχασμού. Το ζήτημα εδώ είναι μια μορφή λέξεων που μπορεί να συνοδεύει κάποια πράξη. Ο ρόλος αυτών των λέξεων είναι να εκφράσει αυτό το οποίο επιχειρεί κάποιος να κάνει όταν φτάσει στο συμπέρασμα του συλλογισμού. (Θυμάμαι τον John MacDowell να μου λέει κάποτε ότι η Anscombe, αντί να μιλήσει εδώ για αυτές τις λέξεις ως συνοδεύουσες την πράξη, θα ήταν καλύτερα να πει για αυτές ότι συνοδεύουν την *απαρχή* της πράξης εκ μέρους του δρώντος). Η θεώρηση της Anscombe σχετικά με το συμπέρασμα του πρακτικού συλλογισμού βρίσκει την πιο χτυπητή έκφρασή της στο ακόλουθο δυσνόητα διατυπωμένο απόφθεγμα το οποίο προτείνει ως σύνοψη της δύσκολης όψης της πρακτικής δράσης την οποία αγωνίζεται να εκφράσει γλωσσικά: «Κάνω αυτό που συμβαίνει» (52). Η σημασία του αποφθέγματος είναι ότι η πρακτική μου γνώση αυτού που κάνω (όταν όντως έχω τέτοια πρακτική γνώση) είναι γνώση του ίδιου ακριβώς πράγματος - (αυτού που συμβαίνει) - για το οποίο κάποιος άλλος (για παράδειγμα, ένας ντεντέκτιβ που παρατηρεί τη συμπεριφορά μου) μπορεί να έχει θεωρητική γνώση, είτε μέσω αισθητηριακής αντίληψης είτε μέσω μαρτυρίας. Οπότε οι υποδείξεις της Anscombe για μορφές λέξεων που θα μπορούσαν να εμφανιστούν στην τελική γραμμή μιας απόπειρας να δώσουμε λεξικοποιημένη έκφραση σε ένα πρακτικό συλλογισμό δεν θα πρέπει εσφαλμένα να θεωρηθούν ότι είναι το πραγματικό συμπέρασμα του συλλογισμού - σε αυτή την περίπτωση, αυτό που γνωρίζω, όταν έχω πρακτική γνώση, θα υπολείπεται αυτού που ο ντεντέκτιβ μπορεί να παρατηρήσει καθώς με παρατηρεί να πράττω. Το περισσότερο που μπορούν να σημαίνουν τέτοιες λέξεις, όπως αυτές που προτείνει η Anscombe ως λεξικοποιημένη μορφή έκφρασης του συμπεράσματος, είναι μια λεκτική αναγνώριση της έναρξης της πρακτικής συγκατάθεσης. Ως απλή έκφραση της σκέψης δεν μπορούν οι ίδιες να αποτελέσουν τη συναφή μορφή συγκατάθεσης, διότι η εν λόγω συγκατάθεση πρέπει να είναι γνήσια πρακτική ως προς τη μορφή - δηλαδή, πρέπει να οδηγεί σε πράξη - για να μπορεί να χαρακτηριστεί, σύμφωνα με την ανάλυση της Anscombe, ως γνήσια πρακτική συγκατάθεση.

Αυτό έχει εκτεταμένες συνέπειες για τη φιλοσοφία της πράξης - για παράδειγμα, για το πώς θα πρέπει να σκεφτούμε την περίπτωση του ακρατούς

ατόμου: ο λόγος στη βάση του οποίου ο ακρατής πράγματι πράττει δεν είναι ο λόγος που ο ίδιος θεωρεί ότι βρέθηκε να επικροτεί μέσω μιας υποτιθέμενης σχετικής χρήσης της ικανότητας για πρακτική συλλογιστική. Πράττοντας στη βάση του συγκεκριμένου λόγου του οποίου όντως πράττει, αντί για το λόγο που κατ' όνομα υποστηρίζει η επιχειρούμενη διαδικασία πρακτικής συλλογιστικής», ο ακρατής αποκαλύπτει ότι ο λόγος στον οποίο πράγματι προσφέρει την πρακτική του συγκατάθεση είναι εντελώς άλλος από αυτόν στον οποίο προσφέρει την κατ' όνομα συγκατάθεση, αποκαλύπτοντας ότι ο πρώτος και όχι ο δεύτερος είναι ο λόγος που θεωρεί, ως πρακτικός δράστης, ως επαρκή βάση για πράξη. Αν προσηλωθούμε στη σκέψη της Anscombe ότι το συμπέρασμα ενός πρακτικού συλλογισμού είναι μια πράξη, τότε, λαμβάνοντας υπ' όψιν το πρακτικό συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει πραγματικά το ακρατές άτομο, έχουμε μια βάση για να αποδώσουμε σε αυτό μια πρακτική αλυσίδα σκέψεων διαφορετική από αυτή που κατ' όνομα άρχισε να εξετάζει όταν διέτρεξε τα βήματα του πρακτικού συλλογισμού. Επιχειρώντας να του αποδώσουμε κάτι που έχει τη μορφή μιας γνήσιας πρακτικής κρίσης, πρέπει να κοιτάξουμε το τι κάνει: και ο λόγος που βρίσκουμε όταν κοιτούμε εκεί - ο λόγος στη βάση του οποίου πράγματι πράττει - φαίνεται να είναι εκείνος που αυτός θεωρεί ότι αποτελεί επαρκή βάση για πράξη με την μόνη έννοια του όρου («επαρκής βάση» που είναι η αρμόζουσα σε μια έκταση λογισμού που είναι γνήσια πρακτικός ως προς τη μορφή. Ομολογουμένως, αν στρέψουμε την προσοχή μας όχι μόνο σε αυτό που κάνει, αλλά επίσης και σε αυτό που λέει, τότε έχουμε μια βάση για να του αποδώσουμε σκέψεις άλλες από αυτή που εμφανίζεται να προσδίδει κατανοησιμότητα στη συμπεριφορά του - σκέψεις οι οποίες δεν είναι συνεκτικές με το συμπέρασμα στο οποίο δίνει την πρακτική συγκατάθεση. Η ανορθολογικότητα αυτού του ατόμου συνεπώς έγκειται στο ότι πράττει στη βάση ενός λόγου για να κάνει αυτό που κάνει, ο οποίος λόγος, υπό την οπτική της δικής του διαδικασίας απόφασης, στη βάση της δικής του αναπαράστασης αυτής της οπτικής, είναι κατώτερος από έναν ήδη υπάρχοντα λόγο για πράξη ο οποίος του είναι επίσης διαθέσιμος και ο οποίος είναι λόγος για να κάνει κάτι εντελώς διαφορετικό.

Σύμφωνα με τη νεωτερική θεώρηση, το πρόβλημα με τον ακρατή άνθρωπο είναι ότι η λεγόμενη «πρακτική» του συλλογιστική είναι εντάξει ως τέτοια αλλά ο ακρατής άνθρωπος περιπίπτει σε προβλήματα αφότου ολοκληρώσει τη διαδικασία της συλλογιστικής και πρέπει να συνεχίσει με την ολοκλήρωση του πράττειν που εκκρεμεί. Η ανορθολογικότητά του, σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, έγκειται στην αποσύνδεση της πρακτικής σκέψης και της πράξης του. Η νεωτερική θεωρησιακή θεώρηση της γνώσης συνεργεί για να κάνει τέτοιες υποτιθέμενες χρήσεις της πρακτικής διάνοιας, ως χρήσεις της διάνοιας, να φαίνονται πιο αξιολογικές από ό,τι είναι όταν εξεταστούν από την οπτική

της Anscombe. Με την εξωτερική της ανορθολογικότητας του ακρατούς προσώπου, και κάνοντας το πρόβλημα να μοιάζει σαν να ξεκινά μόνο αφότου η διάνοια έχει τελειώσει τη δουλειά της, ο νεωτερικός φιλόσοφος εντοπίζει λανθασμένα το πρόβλημα εκτός της πρακτικής κατανόησης του δρώντος.

Σύμφωνα με την ανσκομπιανή θεώρηση, το πρόβλημα με το ακρατές άτομο βρίσκεται στην ίδια την πρακτική συλλογιστική: έχει αποτύχει ως πρακτικός στοχαστής· η σκέψη του ως πρακτική είναι ασυνεπής –υπάρχει μια εξόφθαλμη αποσύνδεση στα στοιχεία που πρέπει να συγκροτούν το υποτιθέμενο πλέγμα ενότητας της πρακτικής του σκέψης. Αν επρόκειτο να συνοδεύσει το συμπέρασμα του συλλογισμού του με μια μορφή λεξιμοποιημένης συγκατάθεσης, έτσι ώστε να έπρεπε να εκφέρει την αρμόζουσα αντιστοιχούσα μορφή λέξεων καθώς ξεκινούσε να αποδυθεί στην πράξη, τότε η μορφή της εν λόγω λεξιμοποιημένης συγκατάθεσης θα αποκαλυπτόταν να μην είναι τίποτε άλλο παρά απλώς λεκτική συγκατάθεση. Αν κάτι που έχει στόχο να είναι πρακτικός συλλογισμός καταλήγει σε μια τέτοια απλώς λεκτική συγκατάθεση, τότε, για την Anscombe, αυτό στο οποίο καταλήγει δεν μπορεί να θεωρηθεί ως γνήσια χρήση της πρακτικής διάνοιας. Αυτό που έχουμε εδώ αντιθέτως είναι η ψευδαίσθηση της χρήσης μιας τέτοιας ικανότητας: μια ψευδαίσθηση πρακτικής συλλογιστικής –μια υποτιθέμενη ανάπτυξη πρακτικής συλλογιστικής που καταλήγει σε μια μορφή απλώς διανοητικής συγκατάθεσης– όπου μια τέτοια συγκατάθεση δεν είναι καθαυτή τίποτε άλλο παρά η έκφραση μιας απλής ψευδαίσθησης πρακτικής κατανόησης.

Θα ήθελα να ολοκληρώσω με μερικές παρατηρήσεις σχετικά με τη θετική θεώρηση της πρακτικής γνώσης η οποία αναδύεται από την πραγματεύση του θέματος αυτού από την Anscombe –δηλαδή, με μερικές παρατηρήσεις σχετικά με το τι θα σήμαινε μια κατάλληλα μη νεωτερική θεώρηση– και, συγκεκριμένα, με λίγες παρατηρήσεις σχετικά με το πώς να ανακτήσουμε τα πρακτικά ανάλογα τέτοιων εννοιών όπως αλήθεια, αντίφαση, και τις όμορες τους λογικές έννοιες.

Ας αρχίσουμε από τη διατύπωση που η Anscombe υιοθετεί από τον Θωμά τον Ακινάτη: «Η πρακτική γνώση είναι 'η αιτία αυτού που κατανοεί'». Η διατύπωση περιλαμβάνει τρία στοιχεία: (i) μια έννοια «αιτίας», (ii) μια έννοια «κατανόησης» ή «αναπαράστασης» και (iii) μια έννοια του αντικειμένου που είναι το αιτιατό και το αντικείμενο κατανόησης. Για να καθορίσει το νόημα του αποφθέγματος, θα πρέπει κάποιος να καθορίσει κάθε μια από αυτές τις έννοιες και τις σχέσεις που έχουν η μία προς την άλλη καθώς και προς την έννοια της γνώσης η οποία υποτίθεται ότι ορίζεται μέσω της διατύπωσης. Αυτό απαιτεί πολύ περισσότερη δουλειά από αυτή που μπορώ να κάνω εδώ. Θα εξετάσω όμως για λίγο τον χαρακτήρα του αντικειμένου της πρακτικής γνώσης: την κίνηση ή αλλαγή που προκαλείται στον κόσμο από την πράξη.

Η νεωτερική θεώρηση προϋποθέτει ότι υπάρχει κάποιο πράγμα στον κόσμο με το οποίο η πρακτική κρίση είτε συμφωνεί είτε όχι. Αλλά σε ποιο πράγμα

στον κόσμο αναφέρονται; Σύμφωνα με τις περισσότερες εκδοχές της νεωτερικής θεώρησης, οι πράξεις είναι συγκεκριμένα συμβάντα εντοπισμένα σε χώρο και χρόνο [–δηλαδή, πράγματα που μπορούμε να επιλέξουμε με μια δεικτική αντωνυμία όπως: «Αυτό το στιγμιότυπο κίνησης των χειλιών που συνέβηκε στις 5:15 στην αίθουσα συνεδρίων στο Πανεπιστήμιο της Πάτρας»]. Ωστόσο, όπως υποστήριξε ο Michael Thompson είναι δύσκολο να κατανοήσουμε τη διατύπωση της Anscombe υποθέτοντας ότι το αναπαραστατικό στοιχείο αναφέρεται με αυτό τον τρόπο στη πράξη *de re*.² Για να αποκτήσει το καθεστώς ενός επιμέρους με ορισμένες χωρο-χρονικές ιδιότητες η πράξη πρέπει να ολοκληρωθεί. (Επομένως, το αναπαραστατικό στοιχείο στην πρακτική γνώση θα πρέπει να είναι εκφράσιμο με προτάσεις του τύπου «Εγώ έκανα Π» ('I did A').) Αλλά αν η πράξη πρέπει να γίνει, για να γίνει γνωστή, πολύ δύσκολα η γνώση θα μπορούσε να είναι η αιτία της πραγματικότητας του αντικειμένου της.

Αν θέλουμε να συνεχίσουμε να αντιλαμβανόμαστε το αντικείμενο της γνώσης ως ένα συμβάν, τότε το μόνο υποψήφιο είναι ένα συμβάν στον μέλλον. Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, ο δρων θεωρεί ότι θα υπάρξει ένα στιγμιότυπο του σχετικού τύπου του γεγονότος (event-type). [Ακολουθώντας, ο ενδεικτικός τρόπος που θα εξέφραζε τη σκέψη του δρώντος υποκειμένου είναι μέσω μιας πρότασης του τύπου «Θα έχω κάνει Π» ('I will have done A').] Ωστόσο, είναι δύσκολο να δούμε πώς αυτό θα μπορούσε να ισοδυναμεί με ένα είδος γνώσης, και πολύ περισσότερο πώς θα μπορούσε να ισοδυναμεί με ένα είδος γνώσης συγκροτητικό για την εμπρόθετη πράξη. Διότι η γνώση θα έπρεπε να συνίσταται σε μια πρόβλεψη επιτυχίας. Φυσικά, μερικές φορές κάνουμε τέτοιες προβλέψεις. Για παράδειγμα, θα μπορούσα να στοιχηματίσω ότι θα τελειώσω τη διάλεξή μου σήμερα. Ωστόσο, είναι πιθανόν να χάσω το στοίχημα εξαιτίας απρόβλεπτων γεγονότων, όπως για παράδειγμα ένας σεισμός. Έστω κι αν τίποτα ξαφνικό δεν συμβεί εν τω μεταξύ και καταφέρω πράγματι να τελειώσω τη διάλεξη, το ερώτημα εύλογα μπορεί ακόμα να τεθεί, πώς, στη βάση αυτής της θεώρησης, θα μπορούσα ποτέ να είμαι σε θέση ως γνώστης του μέλλοντος να αποκλείσω κάθε τι που θα ήταν δυνατόν να παρεμποδίσει την ολοκλήρωση της διάλεξης, πράγμα που θα έπρεπε να είμαι σε θέση να κάνω, αν η γνώση μου ήταν πράγματι γνώση μιας μελλοντικής κατάστασης πραγμάτων. Ακόμα πιο καιρία, η πρόταση συνεπάγεται ότι αν κάτι πράγματι παρεμβληθεί και γίνει η αιτία να χάσω το στοίχημα, τότε ό,τι θα είχα κάνει μέχρι εκείνου του σημείου δεν θα πρέπει να συνιστά επαρκή θεμέλιο (ground) για την απόδοση πρακτικής γνώσης. Αλλά, όπως επισημαίνει η Anscombe, η άρνηση της πρότασης «Ε-κανα Π» ('I did A') είναι συμβατή με την αλήθεια της «*Η μουν στη διαδικασία*

² Michael Thompson, *Life and Action*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2008, κεφ. 2.

να κάνω Π» ('I was doing A'). Ακόμα και αν δεν ερχόταν ποτέ το πέρας της διάλεξής μου, μπορώ να ήμουν ακόμη στη διαδικασία να φτάσω στο τέλος της και να γνωρίζω εξ αρχής ότι αυτό ήταν αυτό που έκανα, ακριβώς μέχρι τη στιγμή που παρεμβάλλεται ο σεισμός. Αυτό που είναι γνωστό πρακτικά δεν είναι επομένως η ύπαρξη ενός ολοκληρωμένου συμβάντος στο μέλλον, αλλά μάλλον μια πράξη σε εξέλιξη. Το αναπαραστατικό στοιχείο στη διατύπωση, όπως τόνισε ο Thompson, εκφράζεται κατάλληλα επομένως με τον εξακολουθητικό ενεστώτα (present progressive): «Είμαι στην διαδικασία να κάνω Π» ('I'm doing A'). Μια δηλωτική πρόταση της μορφής «Ο Υ είναι στη διαδικασία να κάνει Π» ('S is doing A') εκτείνεται εμπρός σε μια κατάσταση πραγμάτων στην οποία η διαδικασία έχει ολοκληρωθεί. Όμως αυτή η έκταση προς τα εμπρός προς την ολοκλήρωση δεν είναι μια πρόβλεψη απλώς ορίζει την «κατευθυνση» της κίνησης ή της αλλαγής. Αυτή η εκδίπλωση προς την ολοκλήρωση μπορεί να διακοπεί ανά πάσα στιγμή έτσι που να μην είναι αληθές ότι «Ο Υ έκανε Π» ('S did A'), αλλά θα παρέμενε ακόμα αληθές ότι «Ο Υ ήταν στη διαδικασία να κάνει Π» ('S was doing A'). Έτσι η αλήθεια του «Είμαι στη διαδικασία να κάνω Π» ('I'm doing A') δεν καθορίζεται απλώς από το τι έκανα ('I did') μέχρι στιγμής. Και καθώς η κρίση μου δεν συνεπάγεται την πρόβλεψη ότι θα επιτύχω, η πρόβλεψή σας ότι δεν θα επιτύχω δεν είναι, ως τέτοια, μια άρνηση αυτού που σκέφτομαι.³

³ [Σ.τ.Μ.: Η κανονική μορφή αναπαράστασης της εμπρόθετης πράξης είναι, στα αγγλικά, «S is doing A», όπου το 'S' επέχει τη θέση που συμπληρώνεται από το εκάστοτε υποκείμενο της πράξης, τον δρώντα, και 'A' είναι η θέση που συμπληρώνεται από την εκάστοτε πράξη. Είναι σημαντικό ότι χρησιμοποιείται ο present progressive (ή present continuous) καθότι στα αγγλικά ο χρόνος αυτός (ο εξακολουθητικός ενεστώτας), όπως γενικά και όλοι οι progressive χρόνοι, μεταφέρουν την αντίληψη ότι μια ενέργεια βρίσκεται σε εξέλιξη. Αντιθέτως, ο απλός ενεστώτας (present simple), «S does A», δεν αναφέρεται σε μια ενέργεια που συμβαίνει τώρα και είναι σε εξέλιξη αλλά σε μια ενέργεια που συμβαίνει συνήθως, κατ' επανάληψη, π.χ., «John writes a letter every morning» (= «Ο Γιάννης γράφει ένα γράμμα κάθε πρωί»). Στο κείμενο όλες οι περιγραφές πράξεων γίνονται με τη χρήση εξακολουθητικού και όχι απλού ενεστώτα. Στα ελληνικά η λειτουργία της έκφρασης του εξακολουθητικού ποιού της ενέργειας επιτελείται από τον απλό ενεστώτα. Αν πούμε «Ο Υ κάνει Π», π.χ., «Ο Γιάννης γράφει ένα γράμμα», εννοούμε συνήθως ότι αυτό είναι κάτι που λαμβάνει χώρα τώρα και βρίσκεται σε εξέλιξη. Ο απλός ενεστώτας, όμως, στα ελληνικά έχει και τη χρήση του present simple της αγγλικής, βλ. «Ο Γιάννης γράφει ένα γράμμα κάθε πρωί». Στα ελληνικά, δηλαδή, ο απλός ενεστώτας χρησιμοποιείται και για ενέργειες που συμβαίνουν στο άμεσο παρόν της συνομιλίας και βρίσκονται σε εξέλιξη και για ενέργειες που λαμβάνουν χώρα στο διευρυμένο παρόν και γίνονται τακτικά, κατ' επανάληψη, χρήσεις τις οποίες η αγγλική γλώσσα μπορεί να διακρίνει με τη χρήση των present progressive και present simple αντίστοιχα. Αυτό έχει δύο συνέπειες σε σχέση με την απόδοση του κειμένου. Πρώτον, καθώς όλες οι χρήσεις που αναφέρονται σε πράξεις είναι σε present progressive στο κείμενο, η απόδοσή τους γίνεται με τον απλό ενεστώτα της

Αυτό μας αφήνει χώρο για να αρχίζουμε να βλέπουμε πώς η πρακτική αλήθεια μπορεί να διαφέρει από τη θεωρητική αλήθεια, ενώ παραμένει ένα είδος του γένους της αλήθειας. Το είδος της σχέσης ανάμεσα σε σκέψη και πραγματικότητα που απαιτεί η πρακτική αλήθεια είναι ένα είδος στο οποίο υπάρχει μια τάση σε λειτουργία στην πραγματικότητα, αντί μόνο στο νου μου, τέτοια που όταν μια πρακτική σκέψη κατακτά την αλήθεια τότε είναι αληθές να πούμε ότι μια διαδικασία εκτυλίσσεται προς μια κατάσταση πραγμάτων στην οποία θα έχω κάνει εμπρόθετα Π. Εδώ, και πάλι, βλέπουμε πώς στην ίδια τη μορφή της η πρακτική αλήθεια διαφέρει από τη θεωρητική αλήθεια. Κάτι παρόμοιο ισχύει και για την πρακτική αντίφαση. Ενώ η θεωρητική αντίφαση είναι μια μορφή λογικής αντίθεσης ανάμεσα σε δύο σκέψεις, οι πρακτικές αντιφάσεις αποτελούν μια μορφή λογικής αντίθεσης ανάμεσα σε δύο πράξεις. Μια ιδιαίτερα εύληπτη περίπτωση είναι εκείνη δύο αθλητών μπρα-ντε-φέρ που έχουν ακινητοποιηθεί στη στάση όπου ο καθένας προσπαθεί να κινήσει το μπράτσο του άλλου με αποτέλεσμα να μην κινείται κανένα μπράτσο. Αυτή είναι μια περίπτωση στην οποία οι πρακτικές σκέψεις που βρίσκονται σε αντίφαση μεταξύ τους καθώς είναι υλικά ενεργές στον κόσμο είναι διανοητικά ενεργές στους νόες των δύο διακριτών πρακτικά δρώντων. Όμως και οι πρακτικές σκέψεις ενός και μόνου δρώντος μπορούν εξίσου να βρίσκονται σε μια τέτοια σχέση πρακτικής αντίφασης μεταξύ τους. Κάθε φορά που μια αντίροπη διαδικασία είναι σε λειτουργία ανάμεσα σε δύο πράξεις, έτσι που αυτό που επιχειρείται από τη μια πράξη κατευθύνεται ενάντια σε μια άλλη πράξη ως πράξη, τότε έχουμε μια περίπτωση

ελληνικής. Αυτό που πρέπει να εννοηθεί, και δεν είναι δύσκολο, είναι η εξακολουθητική χρήση του απλού ενεστώτα. Δεύτερον, στην παρούσα παράγραφο του κειμένου γίνεται ρητή αναφορά στο ζήτημα αυτό. Θα μπορούσαμε να αποδώσουμε όλες τις χρήσεις του «is doing» απλώς ως 'κάνω/κάνει'. Όμως, προτιμήσαμε την περίφραση, 'είμαι στη διαδικασία να κάνω', για να τονιστεί η διάκριση που γίνεται αλλά και για ένα άλλο λόγο που έχει να κάνει με μια ιδιορρυθμία της ελληνικής γλώσσας. Η ελληνική γλώσσα διαθέτει τον παρατατικό και τον αόριστο για να διακρίνει το εξακολουθητικό, σε εξέλιξη από το ιδωμένο ως στιγμιαίο ή συνοπτικό (θεωρούμενο ως σύνολο) ποιόν της ενέργειας στο παρελθόν: «Ο Γιάννης έγραφε γράμματα», αλλά «Ο Γιάννης έγραψε γράμματα» (και στα αγγλικά «John was writing letters», past progressive, και «John wrote letters», past simple). Ένα πρόβλημα που υπάρχει, ωστόσο, είναι ότι πολλά ρήματα, όπως το 'κάνω' και το 'δρω', δεν διαθέτουν και τους δύο παρελθοντικούς χρόνους (κάνω: έκανα (παρατατικός): δρω: έδρασα (αόριστος)). Το 'έκανα' είναι παρατατικός μορφικά αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί για πράξεις ιδωμένες ως τέλειες, δηλ. ως αόριστος. Για να κάνω τη διάκριση ανάμεσα σε «S did A» και «S was doing A», χρησιμοποίησα το 'έκανα/έκανε' για τις χρήσεις που ανήκουν στον αγγλικό past simple και το 'ήμουν/ήταν στη διαδικασία να' για τον αγγλικό past progressive. Αυτό οδήγησε στη χρήση της περίφρασης για τις χρήσεις του απλού ενεστώτα που εμφανίζονται σε αυτή την παράγραφο. Θα ήταν όμως υπερβολικό και δύσκαμπτο να χρησιμοποιηθεί η περίφραση σε όλες τις χρήσεις αυτού του χρόνου, σε συναφή συμφραζόμενα, σε όλο το κείμενο.]

στην οποία μπορούμε να μιλήσουμε για την ύπαρξη μίας «πρακτικής αντίφασης» στην πρακτική σκέψη ενός και μόνου δρώντος. Ο Μαρξ ήταν της γνώμης ότι αυτή είναι η μορφή που αναγκαστικά αποκτά ένας μεγάλος αριθμός των πράξεών μας για όσο διάστημα θα ζούμε σε συνθήκες καπιταλισμού.

Δύο πράξεις μπορούν να είναι πρακτικά αντίθετες χωρίς να είναι πρακτικά αντιφατικές. Αυτό, επίσης, έχει ένα ανάλογο στη θεωρητική περίπτωση. Η κρίση σου δεν είναι αναγκαίο να είναι η άρνηση της δικής μου για να είναι αδύνατο να είναι και οι δύο αληθείς. Παρόμοια, δεν είναι αναγκαίο να είναι ο σκοπός σου να με σταματήσεις για να είναι αδύνατο και για τις δύο πράξεις να φτάσουν σε ολοκλήρωση. Δεν χρειάζεται να αντιτεθείτε κατά μέτωπο σε αυτό που κάνω για να συγκρουστούμε. Τώρα, επειδή η πράξη εκτείνεται στον χρόνο υπάρχουν ευκαιρίες για προσαρμογή. Πιθανόν οι πράξεις μας να μπορούν να έρθουν σε συμφωνία αν, μόλις διαπιστωθεί το πρόβλημα ένας από εμάς, προσαρμοστεί στην κατάσταση και τροποποιήσει την πορεία της πράξης του. Δύο πράξεις ή διαδικασίες είναι αντίθετες αν θα παρεμβληθούν η μια στην άλλη στο βαθμό που παραμένουν στην τωρινή πορεία τους.

Σκιαγράφησα εν τάχει μερικές παρατηρήσεις σχετικά με το τι θα μπορούσε να σημαίνει να πει κανείς για μια πρακτική σκέψη ότι είναι αληθής ή να πει ότι δύο πρακτικές σκέψεις είναι αντιφατικές ή να πει για αυτές ότι είναι μόνο αντίθετες. Εδώ βρισκόμαστε στο κατώφλι μιας μεγαλύτερης έρευνας. Για να αναλάβουμε σοβαρά το έργο στο οποίο μας προσκαλεί η Anscombe, να υπερνικήσουμε τη θεωρησιακή θεώρηση της γνώσης και του λόγου, θα ήταν αναγκαίο να επανεξετάσουμε όλες τις θεμελιώδεις λογικές κατηγορίες της θεωρητικής γνώσης και του λόγου και να διασαφήσουμε κάθε ένα από τα πρακτικά σύστοιχά τους. Θεωρώ ότι αυτό είναι ένα ογκώδες διανοητικό έργο. Αποδεικνύεται λοιπόν, έχοντας φτάσει επιτυχώς στην ολοκλήρωση της διάλεξής μου, ότι στην πραγματικότητα βρίσκομαι μόνο στην αφετηρία του φιλοσοφικού έργου που μας κληροδότησε η Anscombe.⁴

⁴ Αυτή η εργασία οφείλει πολλά σε συζητήσεις σχετικά με την Anscombe με τον John MacDowell κατά τη διάρκεια των τελευταίων 10 χρόνων.

EYGENIA MYLONAKH

Πρακτική γνώση και αντίληψη*

EVGENIA MYLONAKI

Practical knowledge and perception

ABSTRACT: The paper aims to elucidate the connection between practical knowledge, as knowledge without observation of what one is doing when one is acting intentionally, and moral knowledge, as knowledge of what one ought to be doing which is grounded in the virtuous agent's perception. To do this I draw from two traditions of thought on practical epistemology, the first one of which is Anscombe's conception of practical knowledge – which is defined as knowledge without observation and the second one is Murdoch's conception of moral knowledge – which is conceived as knowledge grounded on moral vision. In particular, I give an account of the epistemological character of perception, which allows me to argue that both of these forms of knowledge are instances of the exercise of one and the same capacity for knowledge (self knowledge), even though perception seems to play such a diverse role in their epistemological grounding.

Το θέμα της παρούσας εργασίας είναι η σχέση ανάμεσα σε δύο μορφές πρακτικής γνώσης.¹ Η πρώτη είναι η γνώση που έχει κανείς όταν γνωρίζει τι πράττει

* Η εργασία αυτή παρουσιάστηκε στο συνέδριο «Αντίληψη και Πράξη» που διεξήχθη στο Πανεπιστήμιο της Πάτρας τον Ιούνιο του 2011. Για τα πολύτιμα σχόλιά τους ευχαριστώ θερμά τους συμμετέχοντες στο συνέδριο, καθώς και τους Kieran Setiya, Matt Boyle, Andrea Kern, Karl Schaffer, James Pearson, Steven Kyle και Alexandra Newton.

¹ Με τον γενικό όρο «πρακτική γνώση» αναφέρομαι κατά τον καντιανό τρόπο στην γνώση εκείνη που γνωρίζει το αντικείμενο της ως αυτό που η ίδια προκαλεί. Στην παρούσα εργασία θα υποθέσω ότι το πεδίο του πρακτικού λόγου ή της πρακτικής σκέψης συνιστά πεδίο γνώσης, και δη μη θεωρητικής γνώσης, αφήνοντας έτσι κατά μέρος τον σκεπτικισμό περί της πρακτικής γνώσης. Για μια σύντομη αλλά απολαυστική αντιμετώπιση του σκεπτικισμού περί της πρακτικής γνώσης, βλ. Velleman, D., *A Note on Practical Knowledge*, unpublished.